

MARIK SÁNDOR

Zsidó egyetemet szerveztek Budapesten

Beszélgetés Schöner Alfréd egyetemi tanárral, főrabbival a hitéleti képzésről, a zsidóság magyarországi történetéről, mai lehetőségeiről

Dr. Schöner Alfréd egyetemi tanár, a művészet-történet-tudomány doktora, a magyarországi zsidó vallási, pedagógiai és tudományos élet jelentős személyisége. Nyíregyházán született 1948-ban. A budapesti Zsidó Gimnáziumban és az ortodox *jesivában* (a vallásos zsidóság központi tanintézményében), az Országos Rabbiképző Intézetben, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult. Rabbi, könyvtáros és művésztörténész diplomát szerzett. Szegeden és Budapesten volt rabbi, főrabbi, illetve országgyűlési képviselő a rendszerváltás előtti utolsó parlamenti ciklusban. 1990–1996 között Izraelben Tel-Aviv, Haifa, Jeruzsálem felsőoktatási intézményeiben tanított. Munkájához angol és ivrit nyelvet használ. 1998-tól a budapesti zsidó tanárképzés megújult intézménye, a Pedagógium főigazgatója, 2002-től a közreműködésével újjászervezett Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem rektora. Utóbbi tisztségét 2018-ig, hetvenéves koráig töltötte be, nem pályázott újabb ciklusra. Azóta Budapesten az újlipótvárosi zsinagóga hitéleti vezetője, főrabbija.

– *Január végén beszélgetünk, néhány nappal a budapesti gettó felszabadításának 77. évfordulója után. Ön is jelen volt a megemlékezésen; korábban számos alkalommal az emlékező beszédet tartotta. Mi újat lehet mondani ennyi év elteltével?*

– Nem kell mindig újat mondani, emlékeztetni kell. A gettó eredetileg a zsidó-negyed, a zsidók által lakott városrészt jelentette, amelyet csak a közös életmód miatt hoztak létre. Később a mindenkori hatalom jelölte ki kényszerlakhelyül. A budapesti gettó a VII. kerület elkerített részén 1944 november végétől 1945 január közepéig működött. De milyen másfél hónap volt ez! A magas deszkapalánkkal körülvett városrész 4500 lakásában hetven-nyolcvanezer embert zsúfoltak össze. Teljes kilátástalanságban, élelmiszer- és vízhiánytól szenvedve, megalázó bánásmódot elviselve. És nem tudták, mit hoz a holnap. A város ostromának idején tehetetlenek, kiszolgáltatottak voltak. Január 18-án a Vörös Hadsereg katonái szabadították fel a gettót, ahol a túlélőkön kívül háromezer temetetlen holttestet is találtak. Édesanyám három

gyermekével együtt a túlélők között volt. Hozzáteszem, férje mellett húsz családtagját gyilkolták meg a rettenet éveiben.

– *Megrendítő történet...*

– És hogy miért kell emlékezni, emlékeztetni ennyi év után is, arra elmesélek egy történetet. Külföldi vendégeimnek nemrég a hajdani pesti gettó szomszédságában, a zsinagóga melletti parkban mutattam meg a Magyar Zsidó Mártírok Emlékművét, ismertebb nevén az Emlékezés Fáját, vagy Emanuel-emlékfát. Az ötlet nagy támogatója Tony Curtis hollywoodi színészlegenda volt, akinek édesapja, Schwartz Emánuel Mátészalkáról vándorolt ki Amerikába. Az emlékmű alkotója Varga Imre szobrászművész. A szomorúfüzre emlékeztető alkotás levelein közel harmincezer, a holokauszt alatt elpusztított magyar ember neve olvasható. Család- és személynevek őrzik egy szörnyű kor, egy gyilkos időszak fájdalmas emlékét.

Az Emlékezés Fája

Forrás: Digitális Képtár, Jaime Silva

Miközben az emlékműről beszéltem, sok ember gyűlt körém, és hallgatták az „érdekes históriát”. Egyiküknek, egy jólöltözött harminc év körüli férfinak kérdése is volt. Így szólt: „Talán nem is igaz az egész! Kitaláció? Fikció? A történelmi tények torzítása”. Jóval nyolcvan éven felüli hölgy lépett akkor hozzánk, és az érdeklődők elé furakodva húzta fel a karján blúzának ujját, egészen könyéig. Nem szólt semmit, nem vádolt, nem sírt, nem panaszkodott. Csak mutatta a karján a betű és a szám kombinációját, ami nyilvánvalóan nem a ma divatos tetoválás volt. Annyit tett hozzá: „Ez az én kitörölhetetlen jelem. Igaz, nem az itteni gettóból, hanem Auschwitzból”. Mondhatnánk, szerencse egy ilyen találkozás. Szerencse abban az értelemben, hogy még lehetséges, még vannak túlélők. A betű és a szám kombinációja vádol, bizonyít, igazol, emlékezteti a külvilágot, a kétkedőket, a gyanakvókat és bennünket, az érintetteket, az üldözötteket, a túlélőket, a követő emberöltők tagjait. Hogy tartsuk életben az emlékezés és az emlékeztetés fontosságát.

– *Az említett találkozás ezek szerint a Dohány utcai zsinagóga kertjében történt. Maga az épület egyben az ön életének egyik meghatározó helyszíne, hiszen öt évig itt volt főrabbi. A közelben található a magyar zsidóság másik kiemelkedő intézménye, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, amelyet több mint húsz esztendeig főigazgatóként, illetve rektorként vezetett. Mindkét intézmény bemutatásánál az szerepel, hogy Európában a legnagyobb. Vajon mi indokolta, hogy annak idején ilyen impozáns létesítményeket hozzanak létre?*

– El lehetne azzal intézni, hogy a kiegyezést követő évtizedekben területét és lakosságát tekintve nem a mai, „trianoni” Magyarországgal számoltak és terveztek, a főváros anno 64 vármegye adminisztratív központja volt, ehhez mérendő a zsinagóga és az

egyetem... Az országban volt háromezer *stibel* (imaház), zsinagóga. Szinte mindegyikben dolgozott rabbi, kántor. Iskola ennél is több volt. Ez igaz, mégsem elég alapos, meggyőző magyarázat. A hiteles válaszhoz elengedhetetlen a hosszabb távú történelmi visszatekintés. Zsidók már az ókortól kezdve jelen voltak Európában, tömegesen azonban a kora középkorban telepedtek le a különböző országokban. Az együttélés változó: támogatták, megtűrték, üldözték őket, a mindenkori uralkodók kénye-kedve szerint. Ezért gyakran vándorlásra kényszerültek. A középkori Magyarországon a zsidóság virágkora Mátyás király uralkodásának idejére tehető. A legnagyobb arányú bevándorlás a XIX. század második felében a kelet-európai zsidóság érkezése volt Galíciából, a mai Lengyelország és Ukrajna területéről és az Orosz Birodalomból. A bevándorlókat – többnyire szegény, nagyrészt falusi életmódú és földműveléssel is foglalkozó zsidó embereket – a közvélekedés szerint a reformkor és szabadságharc örökségét folytató szabad politikai-társadalmi légkör, a látványos gazdasági fejlődés, a kínálkozó jobb megélhetés vonzotta Magyarországra. Ebben a felívelő időben épült a Dohány utcai zsinagóga, amelyet valóban Európa legnagyobb zsinagógájaként tartanak számon. 1859-ben avatták fel, háromezer fő befogadására alkalmas. Nagysága a korabeli fővárosi zsidóság növekedését, jelentőségét, magas színvonalú gazdasági és kulturális igényét bizonyítja. 2018-ban felvették az Európai Örökség listájára.

– *Hogyan lehetne ezt a számok nyelvére lefordítani?*

– Nagy kihagyásokkal ugyan, de vannak megbízható demográfiai adatok. 1825-ben 8 ezer, 1869-ben 45 ezer, 1880-ban 72 ezer zsidó ember élt Budapesten, előbbi az összlakosság 16,6%-át, utóbbi 19,4%-át jelentette. Ez nagyjából ötszöröse az országos adatnak.¹ Ami a rabbiképzést illeti: a kiegyezés után Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter liberális reformjai között az egyik legelső a zsidók teljes egyenjogúsításáról szóló 1867-es törvény volt, amely alapján saját kezükbe vehették egyházi és iskolai ügyeik intézését. Innen eredeztethetjük a mai Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem történetét: jogelődjét 1877-ben alapították Budapesten. Ezért mondhatjuk, hogy Európa legrégebb – folyamatosan működő – rabbiképző intézete. Létszáma szerint is a legnagyobbak közé tartozik, az oktatás színvonalát tekintve pedig a kezdetektől fogva rangos intézmény – még ha a történelem viharai többször meg is tépázták. Amikor erről beszélünk, ki kell emelnünk Scheiber Sándor professzor úr nevét, aki holokauszt túlélőként egyetlen rabbijelölttel indította újra a képzőt és szinte hihetetlen következetességgel, szívóssággal vitte ismét sikerre. Születésének 100. évfordulója óta teljes joggal viseli nevét a Rabbiképzőtől a Körútra vezető utca.

– *Milyen előzmények után lett az ország első zsinagógájának vezetője?*

– Kezdő diplomásként 1974–76-ban a Szegedi Hitközség rabbija voltam, ami nemcsak a nagyvárost, hanem a tágabb környékét is jelentette Békéscsabától Kecskemétig, Hódmezővásárhelytől Szentesig. Ez fiatalon hatalmas megtiszteltetés. Olyan híres rabbi posztján folytathattam a szolgálatot, Löw Immánuelről beszélek, aki 1878-tól haláláig hatvanhat éven át volt szegedi főrabbi, vezette az 1785-től működő hitköz-

¹ A magyarországi zsidó népesség ebben a korszakban is a befogadó társadalmat jóval meghaladó mértékben növekedett. A zsidók száma az 1850 körüli 340 000-ról 1869-re (az első újkori magyarországi népszámlálás éve) 542 000-re, 1880-ra 638 000-re nőtt. <https://www.or-zse.hu/phd/haraszti-doktori.pdf>

séget. Már fiatalon világhírű tudós és vallási tekintély volt, tucatszámú nyelven beszélt. Szegeden és a legációkban számottevő gyakorlati tapasztalatot szereztem, főképpen az egyetemi ifúsággal alakítottam ki jó kapcsolatot. A zsinagóga fontos hely volt; talán ez is hozzájárult, hogy abból a közegeből később a zsidó hitélet több országos vezetője került ki. 1977-ben megválasztották a Budapesti Izraelita Hitközség Budai Körzet (Frankel Leó utcai zsinagóga) rabbijának. Különleges helyzet volt, mert édesapám – úgyszólván mindeneként – korábban ott élte mindennapi életét. Ismertem a helyszínt és engem is ismertek gyerekkoromtól. A nagytudású, tekintélyes Geyer Artúr rabbi székében folytathattam az ő munkáját, egyebek mellett a Talmud-Tóra vasárnapi iskola programokat, amely úgymond egyedülálló volt abban az időben. Főleg a gyerekekkel foglalkoztam, szerettem tanítani. Folyamatosan tanultam én is: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán előbb könyvtár szakon, majd művészettörténeten diplomáztam. Ott védtem meg doktori disszertációm is, 1983-ban. A '80-as évek közepén távoztam a budai körzetből. Akkoriban, már hosszabb ideje Salgó László volt a Dohány utcai főtemplom vezető rabbija, miközben ellátta a MIOK² Rabbitanács elnöki tisztségét. 1980-ban majd '85-ben is megválasztották parlamenti képviselőnek, ám nem sokkal később elhalálozott. Mivel ez váratlan volt, hosszabb ideig tartott az utódlás megszervezése. Abban az időben dr. Fisch Henrik is a zsinagóga rabbija volt, aki Tarpáról származott, édesanyám egykori iskolatársa. Már rabbinövendékként sokszor beszélgettünk, adott gyakorlati tanácsokat. Az utódlás idején éppen Németországba készült és felhívott, volna-e kedvem helyettesíteni. Nem mindennapi lehetőség volt: sok száz hívő előtt beszélni, egyáltalán alkalomnak megfelelően öltözni, viselkedni. Bizony, gyakorolni kellett, de segített, ő is, mások is. Mire a kinevezésre valójában sor került, már ismertek a helyi közösségben, a zsinagógában szinte beágyazódtam, így egyik utódként én is számításba jöttem. Ám egy rabbi kinevezése – kiváltképp egy reflektorfényben lévő helyen – nem egyszerű; háromlépcsős procedúra. Végül én kaptam meg a lehetőséget. Még nem voltam negyven éves, bár kezdő sem, tizenöt éve szolgáltam rabbiként.

– Ez az időszak nemcsak a hitélet szempontjából volt magasabb lépcsőfok, a rendszerváltást megelőző időszak politikai pezsgésében is helyt kellett állnia: delegálták az országgyűlésbe. Hogyan sikerült a zsinagóga és a parlament nagyon eltérő munkáit összeegyeztetni?

– Addig a hitélet volt a fő életterem, erre készültem, ebben volt gyakorlatom. Az országgyűlés egészen más. Nem választott képviselőként kaptam mandátumot, hanem egyházi delegáltként, a Magyar Izraeliták Országos Rabbitanácsa elnökeként tettem esküt a Magyar Népköztársaság alkotmányára 1987 márciusában. Amikor először helyet foglaltam az ülésteremben, száguldoztak a gondolataim, a szívem kalapált: még ötven év sem telt el azóta, amikor családom sok tagját hajtották a gázkamrák felé, és ebben Magyarország hatóságai segédkeztek. Igaz, hogy az egy más ország volt, mint amelynek parlamentjében szavazati jogot kaptam. De a tények – tények. Az egykor üldözött testvéreimre gondoltam, amikor először mentem az ország házába.

² Magyar Izraeliták Országos Képvisellete

– *Emlékezetem szerint professzor úr képviselőként aktív volt, szereplésén nem az látszott, hogy kezdő politikus...*

– Mindenki másként él meg egy ilyen helyzetet. Azzal kezdődött, hogy nagyon felháborodtam, amikor Erdélyben kezdték bezárni a magyar iskolákat. Interpellációban szóvá is tettem, azzal megtámasztva, hogy én tudom, milyen üldözöttnek lenni, különösen saját hazában. Akkor kaptam hideget-meleget, hogy egy rabbi ne avatkozzon ilyesmibe, de ma is úgy érzem, szót kellett emelnem az erdélyi emberekért. Engem egyébként sokszor nagyon igénybe vettek a munkanapok, bár akkor nem folyamatosan ülésezett a Parlament. Nem voltam gazdasági, egészségügyi, külpolitikai szakember, sokszor éjfélékig olvastam az előterjesztéseket, háttéranyagokat, hogy nyugodt lelkiismerettel nyújthassam fel a kezem a szavazások idején. Persze azok helyzetének javítása, akiket képviseltem, akik a Parlamentbe delegáltak, mindig fontos része volt képviselői munkámnak.

– *Ebben hogyan tudott segíteni?*

– Az előző évszázad első harmadában a zsidóság jelentős helyet foglalt el az élet minden területén. Ez a második világháború idején lényegében megszűnt. Azt szerettem volna elérni, hogy legalább iskoláink, diplomáink, temetőink nagyobb figyelemben részesüljenek, mert siralmas állapotban voltak. Ügyük lassan haladt, bár voltak eredmények, számottevő javulás csak a rendszerváltozás után következett be. De négy évtized kellett ahhoz is, hogy az első olyan köztéri alkotások megszülessenek, amelyek emléket állítanak a háborúban, valamint a koncentrációs táborokban elhunyt zsidó mártíroknak. 1990 augusztusában az egyik ilyen ünnepi eseményen, emlékműavatáson alkalmam volt részt venni Kisvárdán, ahol ugyanazon a napon írták alá a testvérvárosi szerződést is az izraeli Karmiel település vezetőivel, ahová sok kisvárdai menekült a vészkorszak után – talán ez volt ez egyik első ilyen kapcsolat, amely azóta is tart. Ez azért is volt kedves nekem, mert nem sokkal korábban parlamenti képviselőként plenáris ülésen magam javasoltam, hogy a Magyar Népköztársaságnak végre föl kellene újítania a diplomáciai kapcsolatot Izraellel, amelyet 1967-ben szakítottunk meg a Varsói Szerződés nyomására. Drámai pillanat volt, de az idő engem igazolt: alig pár hónappal később érdekképviseletek nyíltak, majd 1989 nyarán helyreállt a teljes jogú kapcsolat. Persze nem tudtam, hogy amikor felszóltam, már titokban voltak előkészítő háttértárgyalások. Volt egy másik emlékezetes hozzászólásom is az országgyűlésben. A rendszerváltást megelőző időszakban szóvá tettem, hogy miért tűrik a futballpályák lelátóin gyakran hallható zsidózást? Ami rossz emlékeket idéz, és kezd veszélyes mértéket öltetni. Az országgyűlés egyetértett felszólalásommal, és nem sokkal

Kelet-Magyarország, 1989. október 20.

később – közfelkiáltással – fogadta el azt a nyilatkozatot, amely elítéli az újra, nyíltan jelentkező fasiszta, nyilaskeresztes eszmét. Ez a néhány példa azt mutatja, abban a közel három évben, amíg képviselő voltam, lehetett érdemi munkát végezni nem hivatásos politikusnak, egyházi delegátnak is.

– *Úgy tűnik, képviselői időszakában volt legintenzívebb a kapcsolata Nyíregyházával, a megyével. Egyetért ezzel?*

– Ez talán természetes, hiszen szegedi, budapesti rabbiként nem kínálkozott sok alkalom, képviselőként viszont annál inkább. A hivatalos vendégek programjain, külföldi utazásaimon elő-előjött, hogy Magyarország nemcsak Budapestből, a Balatonból és néhány frekventált helyből áll. Akkoriban főleg az almára lehetett építeni. Nagyon szerettem volna tehetős vállalkozóknak megyei programokat ajánlani, de megálltak Bécsnél, Budapestnél, a '80-as években még Nyíregyházán sem volt megfelelő infrastruktúra, szálloda is alig. Pedig sok magyar származású – és tehetős – amerikai tudott akkor is Nagykálló, Kisvárdá, Nyírtass, Mátészalka régi híres rabbijairól, sőt többen ezekben a városokban élt őseikről is, de lepusztult zsinagógákhoz, temetőkhöz menni nem volt értelme. Talán nemcsak a pénz, az akarat sem volt meg. Mostanában hallok a *Magyar zsidó örökség útja Kelet-Magyarországon* címet viselő projektről, amely a megyéből Nagykállót és Nyírtasszt érinti, ahol már elkészültek a zarándokházak, Makóval, Miskolccal, Sátoraljaújhellyel együtt egész jó idegenforgalmi programlehetőség alakul. Nyilván további helyszínekkel lehet majd bővíteni. Ilyesmire gondoltam én is a '80-as években...

– *1990 végén azonban egy addig egyenes pályátv megtörni látszott – minden tisztségéről lemondott és Izraelbe távozott a családjával együtt. Annyira megérintette a felerősödni látszó antiszemita hang, hogy a távozás mellett kellett döntenie?*

– Az is zavaró volt, de nem döntő. Bár voltak konkrét fenyegetések, sőt előfordult, hogy rendőri védelem mellett mentem a zsinagógába, ami nem mindennapi. De ennél nehezebb időszakot is megéltünk már, különösen, ha a mintegy négy évtizeddel korábbi eseményekre gondolok. Ráadásul az országgyűlés korábban éppen az én felszólalásom után ítélte el a szélsőségeket.

– *Mi volt a döntő ok?*

– Javarészt belső hatalmi harcok, amelyeket utólag sem szeretnék részletezni. A párázs régebben izzott, mert évekkel korábban az országos vezetőség megakadályozta, hogy eleget tegyek egy izraeli meghívásnak, ami addigi oktatói-rabbinikus munkám megkoronázása lett volna. De a távozást a parlamenti munkám egy részének bántó fogadtatása, következménye váltotta ki. Országgyűlési hozzászólásaim ugyanis nem mindenkinek tetszettek, és kiújult az ellentét a felekezeti vezetőséggel. A szembenál-

AZ ORSZÁGGYŰLÉS NYILATKOZATA

„Kijelentjük, az összes rendelkezésünkre álló eszközzel készek vagyunk fellépni minden ilyen és hasonló provokáció, valamint a fasiszta-nyilas ideológia újraélesztésének próbálkozásai ellen. Meggyőződésünk, hogy olyan gondolatvilágnak, amely embertársaink hitéleti, világnézeti vagy faji diszkriminációján alapul, nincs helye Magyarországon”.

(Kelet-Magyarország, 1989. október 20.)

lás akkor csúcsondott ki, amikor az Országházban megszólítottam és állást kellett foglalnom abban a kérdésben, hogy a zsidóság vallás vagy nemzetiség. Akkor is azt mondtam, amit ma vallok: mindenki döntse el saját maga, hogy saját zsidóságát minek tekinti, s hogyan éli meg! Legyen ez mindenkinek a szuverén döntési joga. Ebből botrány lett.³

– *Miért volt ez olyan fontos kérdés?*

– Szerintem nem volt valós probléma, dezinformáció alapján indult az ügy. Azt kifogásolták, hogyan „merészelem” a zsidóságot nem csak vallásnak, hanem nemzetiségnek is tekinteni. Nem erről volt szó, ez bebizonyosodott. Mégis méltatlan vádaskodások következtek, felszólítottak, hogy mondjak le. Aminek az lett a vége, hogy nem én mondtam le, hanem a MIOK akkori teljes vezetése távozott. És ez senkinek nem volt jó. Viszont a rabbikar néhány tagja, valamint az akkori felekezeti vezetők és köztem komoly feszültség alakult ki. A munkám nagyon megnehezült, így nem volt érdemes dolgozni, nem akartam legszebb, legteljesítményképesebb éveimet értelmetlen vitákra pazarolni. Ma is nehéz szívvel élem meg, ha beszélnem kell róla.

– *Mit szolt tervéhez a család, a felesége és a két diákkorú gyereke?*

– Az *alijázás* a család fontos közös döntése volt. Ehhez tudni kell, hogy egy zsidó ember Izraelbe nem kivándorol, hanem hazaköltözik. Sok zsidó az Ígéret Földjére történő visszatérésként tekint az *alijára*. Számomra az áttelepülés folyamata lassan bontakozott ki. A háttérben azonban mindig is ott lehetett, ami szüleim családjával történt, az beég a tudatalattiba. Amit Csengerben láttam – ahol hajdanában felmenőim éltek –, és Auschwitzban, az emlékhelyen tapasztaltam, mind-mind érlelhette az elhatározást.

– *Próbaidőre vagy végleges letelepedésre számítottak?*

– Hosszú időre készültünk; felvettük az izraeli állampolgárságot. Erős, eltéphetetlen érzelmi kötődések fűznek ma is oda, nagyon szeretem, szívből szeretem azt az országot – bár hosszabb ideje ismét Magyarországon élünk. Balszerencsés időben érkezünk, december végén, januárban pedig kitört az Öböl-háború, s február végéig nehéz helyzetet kellett átélnünk. Nem sokkal később azonban már több felsőoktatási intézményben tanítottam, főképpen művészettörténetet: Tel-Avivban a Levinsky Tanárképző Főiskolán és a Haifa Egyetemen, 1993-tól pedig egyidejűleg a jeruzsálemi Schechter Zsidótudományi Intézetben. Emlékezetes éveim voltak, hiszen nem akármilyen helyszínen beszélgethettünk hallgatóimmal a *Biblia* és a képzőművészet egymásra hatásáról vagy a *Szentírás* és a művészet kapcsolatáról. Olyan félévet is megértem Jeruzsálemben, amikor a pesti rabbiképző hallgatóinak csoportja tanult egy szemesztert a Midreshet Yerushalaim képzésén. Ekkor nem csak héberül és angolul, hanem magyarul is tartottam órákat Izraelben. Családom sorsa is kedvezően alakult.

³ 1990-ben a Parlamenten és a zsidó szervezeteken kívül is közéleti vita bontakozott ki a témáról, 2005 októberében pedig a Társaság a Magyarországi Zsidó Kisebbségért érvényes népi kezdeményezést nyújtott be az Országgyűléshez a zsidó nemzetiség elismerését kérve. A szervezetnek azonban nem sikerült összegyűjtenie az ehhez szükséges legalább ezer aláírást. Fontos dokumentumok olvashatóak mindezekről a *Múlt és Jövő* c. folyóirat 2005/4. számában (Köbányai János: Egy aláírásgyűjtés dokumentumai. Avagy két zsidó nemzetiségi bizniss Magyarországon, 1990–2005).

Nyugodt, kiegyensúlyozott esztendők következtek. Semmi nem mutatott arra, hogy változás történhet. Nos, akkor kerestek föl itthonról a legmagasabb rangú zsidó egyházi vezetők, visszahívtak Magyarországra az Országos Rabbiképző Intézet Pedagógiuma tanárának és vezetőjének. További feladat volt a pesti rabbiképző akkreditálása, hogy az új törvényi feltételek között tovább működhessen egyházi felsőoktatási intézményként, egyetemként. Érdekelt a kihívás. Hosszabb tárgyalások következtek, megegyeztünk. Feleségemmel hat év után visszajöttünk. Lányunk, Zsuzsa – aki már a mi kiköltözésünk előtt a Jeruzsálemi Héber Egyetemen tanult –, addigra diplomázott. Fiunk, Gábor leérettségizett, letöltötte katonai szolgálatát. Tehát akkor már önállók voltak, nyugodt szívvel bocsátottuk őket az életbe. Azóta mindketten családot alapítottak, öt unokával is megajándékoztak bennünket.

– *Tehát öt-hat esztendő kellett ahhoz, hogy elsimuljanak az ellentétek, és új helyzetben gyakorlati elvek mentén kezdődjön újra az együttműködés, hiszen a tét nagy volt: a Zsidó Egyetem létrehozása. És ami nem mellékes, idő közben itthon megtörtént a rendszerváltozás. Azt mondta: érdekelte a kihívás. Miként kezdett munkához?*

– Az alap a nagymúltú Rabbiképző volt, ahol kiváló személyiségek oktattak, ám messze nem annyian és olyan szervezeti keretek között, ami megfelelt volna az ezredforduló – és az Európai Unió – követelményeinek. Bebizonyosodott, hogy nagyon lényegesek lehetnek a jó személyes kapcsolatok. Meghívtam több olyan neves professzort, akik hazai és külföldi egyetemeken oktattak és több-kevesebb ideig segítettek nekünk. Például Heller Ágnes, Popper Pétert, Ungvári Tamást, Frigyesi Juditot, Staller Tamást, Lichtmann Tamást, Gábor Györgyöt, Kiss Endrét és másokat. A lényeg: viszonylag hamar felépült az a szellemi központ, amely lehetővé tette a minőségi munkát és az akkreditációt. Persze az oktatói és a rengeteg adminisztrációs feladat mellett nekem is volt személyes tennivalóm: 1997-ben habilitáltam művészettörténetből, ami feltétele volt annak, hogy a köztársasági elnök egyetemi tanárrá és az Intézet rektorává kinevezhessen. Az intézmény első teljes körű akkreditálása 2000-ben történt meg: az Intézet alapjain és jogutódjaként létrejöhetett az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem (OR-ZSE), amelynek első rektora lettem. Mindezek mellett folyamatosan tanítottam és rabbiként is tevékenykedtem.

– *Itt az a kérdés következne, hogy mit ért el húsz rektori éve alatt, de talán jobb, ha a válaszhoz segítséget veszünk igénybe. A 70. születésnapja alkalmából megjelent kötet bevezetőjében ezt olvashatjuk: „Vezetésével sikerült véghezvinni azt a történelmi léptékű feladatot, hogy az 1877-ben alapított Rabbiképző Intézetből egy modern, neológ hagyó-*

A Rabbiképző alapításkori épülete ma

mányok alapján álló, a kor kívánalmainak és elvárásainak megfelelő, államilag akkreditált egyetem jött létre, új típusú főiskolai (BA), egyetemi (MA), valamint doktori (PhD) képzésekkel.” Mit tenne ehhez hozzá?

– Megtisztelő a tömör összefoglaló. Példaképpen emelem ki továbbá a Zsidó Vallástudományi Doktori Iskolánkat, az Akadémiával közös Zsidó Kultúratudományi-, valamint Zsidó Vallástudományi Kutatócsoportjainkat, a nyelvi lektorátust, s azt a nyelvvizsgaközpontot, ahol bibliai, azaz klasszikus és modern héber nyelvből is lehet államilag elismert nyelvvizsgát tenni. Könyvtárunk a világ egyik legtekintélyesebb judaika-hebraika gyűjteménye. 2000 évi akkreditációnk óta egyetemünk ismét a hazai és a nemzetközi tudományos élet kiemelt helyszíne lett. Hadd említsem meg Szabadegyetemünket és Goldmark Kórusunkat, továbbá kiadványainkat. Megjelentettük újra – többek között – a *Magyar Zsidó Szemle*, a *Morija* és a *Magyar Zsinagóga* új folyamát, az *Új Jávne* könyvsorozatot, a *Zsidó Történeti és Irodalmi Tár* sorozatát, az OR-ZSE-évkönyveket, valamint az OR-ZSE-imakönyv sorozatát. Sok-sok tudományos konferenciát szerveztünk az Alma Materben, illetve Debrecenben a helyi közösséggel a Zsidó Hitközségek Nemzetközi Tanácskozási sorozatát. Ezek csak kiragadott példák a sokszínű kutatási projektjeinkből.

– Milyen területek közül választhatnak a Zsidó Egyetem leendő hallgatói?

– A nálunk oktatott szakok: rabbi, zsidó kultúratörténet, judaisztika (a zsidó vallással és műveltséggel foglalkozó tudományág), felekezeti szociális munkás, egyházi-felekezeti közösség-szervező. Zsidó kántor szakirányú továbbképzés is választható, az egyetem Zsidó Vallástudományi Doktori Iskolájában pedig tudományos fokozat (PhD) és habilitált doktori cím szerezhető.

– Mit tanulnak például a leendő rabbik?

– Az egyetemen a nyilvánosan is meghirdetett felvételi információk szerint olyan rabbik – vallási tanítók – képzése folyik, akik rendelkeznek az egyetemes emberi kultúra összefüggéseinek alapos és mély ismeretével; ismerik a zsidóság eredeti nyelvű forrásait, interpretációit és a zsidó vallás hitbéli rendszerét. Az egyetem arra készíti fel a hallgatóit, hogy a hitközségek szellemi, lelki és liturgikus vezetőivé válhassanak. A diploma megszerzéséhez két idegen nyelv, az ivrit (modern héber) és az angol alapos ismerete szükséges.

– Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy vallástanítónak, hogy jó rabbi legyen?

– Azt már felsoroltuk, hogy mit tanulnak az egyetemen a leendő rabbik. Ez az alap, ami nem kevés, mégis csupán a kezdet. A folyamatos tanulás később sem maradhat abba, hiszen a neológ rabbinak egy gyorsan változó világban kell helytállnia. Nagyon fontos a jó kommunikáció, lényeges, hogy értsen a fiatalok nyelvén. Jó szervezőnek kell lennie. A jó rabbi nem lehet meg a számítástechnika, az internetet és egyéb modern eszközök nélkül. Napjainkat átszövi a politika, így a naprakész közéleti tájékozódás is elengedhetetlen. Ez nagyon érzékeny terület, mert nem lenne szerencsés, ha a rabbi bármely politikai oldal mellett állást foglalna. Akkor még nem szóltunk a szociális érzékenységről, a szegények, a betegek támogatásának fontosságáról. És még mindig csak az alapoknál járunk. De megfogalmazhatjuk egy mondatban is:

a mai modern világra nyitottan kell élni, és közben ápolni a hagyományokat. Nem egyszerű feladat...

– *Már az eddigiekből is kitűnik, gazdag, változatos, mozgalmas az ön élete. Mikor lett nyilvánvaló, hogy vallástanító, rabbi lesz?*

– A családban kényelmes dolgom volt, lánytestvéreim 20–22 évvel idősebbek voltak nálam, mindent elvégeztek a ház körül. Aztán hamar férjhez mentek. Édesapám már kisgyerek koromban tanított héberre, korán elültette bennem a vallás iránti érdeklődés magvát. Mindkét szülőm vágya volt, hogy fiuk rabbi legyen. Nagyon kötődtem a szüleimhez, minden tőlem telhetőt megtettem, hogy kedvükben járjak. És ehhez „csak” tanulni kellett. Ezt most könnyű kimondani, de akkor feltehetően sem ők nem tudták, én pedig különösen nem, hogy a „csak tanulás” valójában mennyi elfoglaltsággal jár már az általános iskolai évek idején is – soha nem lesz annyi szabadidőm, mint a Pál utcai fiúknak, Bokának, Nemeceknek... Sokáig nem is volt más az életemben. Szigorú vallásos közegben tanultam, ami semmit nem engedett be a külvilágból. Nem túlzás: semmit. Nem délelőtt vagy délután jártam iskolába, hanem kora reggeltől késő estig tanultam. Délelőtt a *héderben* (ez a zsidó elemi iskola), ebéd után pedig a szokásos általános iskolában – vagy fordítva. Aztán a zsinagógában imádkoztam, majd otthon megettem, amit édesanyám készített, és folytattam ott, ahol abbahagytam. Lefekvés előtt két-három órányit még minden nap olvastam. Fontos, hogy jól indultak kisiskolás éveim. Az ötvenes évek közepe volt. Édesapám bement a Kazinczy utcai állami intézménybe, hogy megbeszélje: szeretné, ha vallási okból szombaton nem mennék iskolába. Őszintén tartott attól, hogy kérését elutasítják. Ezzel szemben azonnal hozzájárultak, sőt ajánlottak egy kedves, barátságos családot, akiknek gyermeke majd segít a szombaton tanultak pótlásában. Ez több is lett, mint amire gondolhattunk, kiváló kapcsolat alakult ki a Vasali családdal, máig hálás vagyok érte. Tehát zökkenőmentesen kezdődött, majd felpörgött a tanulás: eszembe sem juthatott, hogy más is van a világban.

– *Hogyan kötött mégis életre szóló barátságot a művészettel, művészettörténettel?*

– Mondhatnám, hogy véletlenül, és egy pillanat alatt beleszerettem. De az élet már csak ilyen: sokszor egy pillanat eldönthet mindent. Az állandó tanulás közben kivétel csak az ünnep, a szombat volt, pontosabban annak délutánja. Erre lehetett mondani, hogy szabadidő. Egy ilyen alkalommal az egyik barátom kitalálta, hogy menjünk el a közeli Nemzeti Múzeumba, sok érdekes dolgot lehet ott látni – és szombaton fizetni sem kell. Számomra lenyűgöző volt, ami elém tárult, hiszen addigi tanulmányaink alapján el sem tudtuk képzelni, hogy olyanok is vannak, amit ott láttunk. Mi csak a tanítást ismertük: „Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz...” A következő alkalom a Szépművészeti Múzeumban talált bennünket, ahová már tudatosan mentünk. Reneszánsz festményeket és egyiptomi tárgyakat néztünk. Ha visszaemlékszem arra az időre, ma is a költő gondolatai jutnak eszembe: „kalap levéve” néztem a csodát. Attól kezdve a kezembe kerülő könyvekben keresni kezdem a művészeti témákat, sőt már gyerekként beiratkoztam a Központi Szabó Ervin Könyvtárba – szerencsére közel volt – és magamnak választottam olvasnivalót. Ez a szokásom a még kötöttebb, szigorúbb *jesivában* (felsőbb iskolában) is megmaradt.

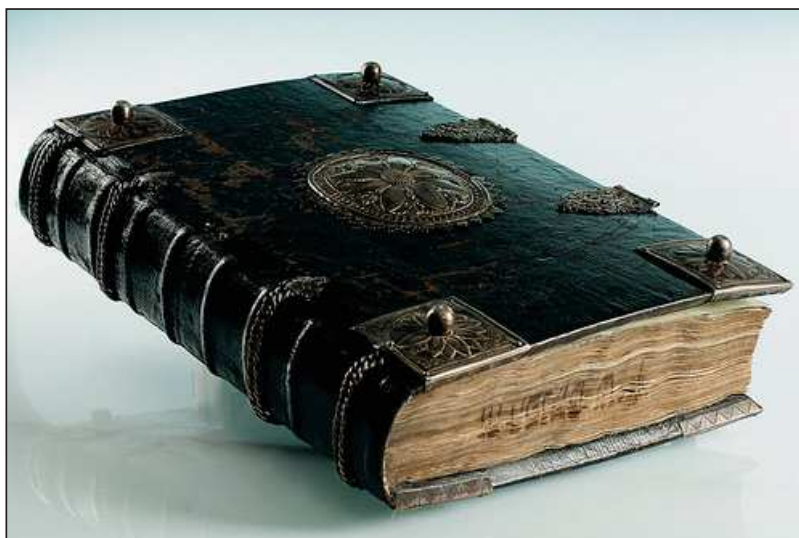
Később sok művészeti témájú könyvet megvettem, itt, a dolgozószobámban a judaisztika-hebraisztika szakanyag mellett tekintélyes helyet foglalnak el.

– *Az egyetemen mégsem művészettörténetet tanult...*

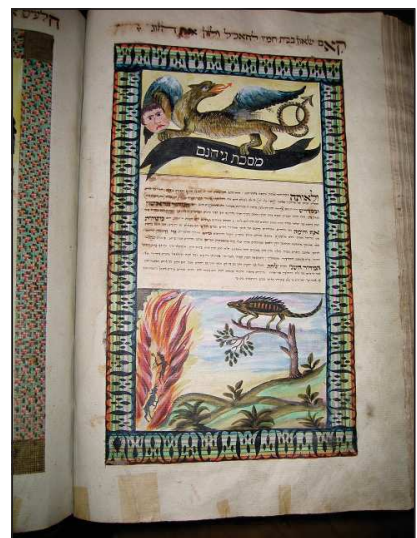
– Mert nem minden évben indítottak engem érdeklő szakot. Az ELTE csupán a '70-es évek végén hirdetett „Egyházi művészettörténet” évfolyamot – akkorra a rabbidiploma után már megszereztem a könyvtáros diplomát is, gyakoroltam a hivatásomat. Mindenesetre megragadtam a kínálkozó új alkalmat. Érdekes tanulmányi csoport volt a miénk: csaknem húsz katolikus pap, néhány protestáns lelkész és én, az egyetlen rabbi. Nem bántam meg, hogy kivártam a megfelelő lehetőséget. Olyan kiváló személyiségektől tanulhattam, akik nemcsak szakterületük legjobb ismerői voltak, hanem meg tudták szeretetni azt a diákjaikkal. Talán elég, ha Vayer Lajos, Németh Lajos, Kelényi György, Keserű Katalin, Prokopp Mária professzorokat említem. Dávid Katalin professzorasszonyra külön hivatkozom, aki bölcsészdoktorként a teológiát is elvégezte, mert a szakrális ikonográfiával kívánt foglalkozni. Hosszú élete alatt a művészettörténet minden fontos műhelyében dolgozott. Ő a művészettörténet doyenje, akit a szakmában mindenki tisztel és szeret, aki minden időben képes volt a legkülönbözőbb világnézetű és hitű embereket nemes célokért mozgósítani. Hosszú, szép életet kívánok neki e helyről is!

– *Doktori disszertációját az említett kitűnő kézben írta, ötvözve a művészettörténeti ismereteket a zsidók történetével. Hogyan talált rá a kutatói témájára?*

– Kézenfekvő volt, hogy a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményében keressek egyedi lehetőséget. Ott Benoschovsky Ilona igazgató ajánlotta, hogy érdemes lenne a *hevra kadisák* dokumentumait szemügyre venni, mert azokat még nem kutatta senki. A név a halottak temetésével foglalkozó intézményeket jelöli, amelyek a XVIII. században kiépülő zsidó közösségek mellett működtek. A meglévő dokumentumok között kiemelkedő a nagykanizsai, amely egyben annak is bizonyítéka, hogy ott egykor komoly, nagy múltú zsidó közösség működött. A fontosabb történéseket héber nyelvű díszes kéziratban jegyzőkönyvben örökítették meg. Amikor kezembe vettem, első látásra éreztem, hogy megvan a témám. A kortörténeti dokumentumként is értékelhe-

Hevra Kadisa. 1792-ben kezdték írni.

Egy belső oldal.

tő könyv szinte minden lapja önálló művészeti alkotás, tanulmányozása hónapokra elmélyült szakmai feladatot jelentett. Az „ismeretlen szerzők” 1792-ben kezdték írni. A könyv első része a tisztítótűz és a pokol rémségeit mutatja be, míg a második rész a betegség, a haldoklás, a halál, a temetés témaköréhez tartozó jeleneteket, a zsidó népszokásokat ábrázolja, mindezekhez kapcsolódik a fokozatosan formálódó zsidó világnézet. A meghökkentő illusztrációkat – kiváltképp a holtak pokolbéli szenvedéseit – intenzív, realista színhasználat és formaérzékeltetés jellemzi. Az alkotás érdekessége még, hogy az ábrázolások keretdíszítéseiben gyakran megjelennek az adott kor népi, helyi művészeti ornamentális elemei is, így válik a komplex alkotás az adott korszak zsidósága hit- és hiedelemvilágának korhű dokumentumává. Utólag is elmondhatom, hogy jó választás volt. Az 1984-ben írt doktori disszertáció – kalandos történet után – 2008-ban könyv formában is megjelent.

– *Mit takar a majdnem 25 éves kalandos történet a kiadásig?*

– A diplomamunkám sikerén felbuzdulva az volt a szándékom, hogy megjelentetem könyvben is. A kalandos történet azt jelenti, hogy az 1989-ben nyomdába küldött kézirat eltűnt. A nagy átalakulások közepette, amelyek a '80-as évek végét, a '90-es évek elejét jellemezték, a nyomdát felszámolták, és a kéziratnak az illusztrációkkal, levonatokkal együtt nyoma veszett. Már lemondtam róla, hogy valaha is megkerül, de később, amikor már Izraelben éltem, egy kedves barátom, Drucker Tibor, a könyves szakma nagy öregje meglepett a komplett anyaggal. Mint mondta, „némi nyomozás” után talált rá. Ennek köszönhető, hogy a könyv nyolcéves késéssel ugyan, mégis megjelenhetett *A pokol traktátusa képekben* címmel, Ungvári Tamás professzor úr előszavával.

– *Személyesen nem élte meg a kényszerlakhelyek idejét, mert a vészkorszak után született. Egy tanulmányban azt olvastam, „a holokauszt krátere peremén születettek” nemzedékéhez tartozik. Súlyos örökség lehet. Amikor disszertációjában a nagykanizsai zsidóság történetét tanulmányozta, esetleg nem jutott eszébe, hogy saját ősei, a csengeri zsidóság történetével is foglalkozzon?*

– Ez nehezen elmondható, fájdalmas emléksorozat. Ráadásul súlyosbítja, hogy amit tudok, annak nagy részét nem édesapámtól, a Schöner család egyetlen túlélőjétől tudom, hanem közvetve. Ő nem beszélt arról, mit élt át a munkaszolgálatban, a mauthauseni kőfejtőben, mit érzett, amikor amerikai katonák kinyitották a haláltábor kapuját. Édesapám, Schöner Ignác 38 kiló és súlyos beteg volt, de túlélte a túlélhetetlent. Amint lehetett, annak reményében indult haza, hogy megtalálja a családját vagy legalább valamely hozzátartozóját. A sors annyi szenvedés után nem volt kegyes hozzá. Csengerben értesült, hogy szüleit a teljes családdal együtt meggyilkolták. Majd az is bebizonyosodott, hogy hazatérő édesapám feleségét és – első házasságából származó – négy gyermekét is megölték, valamint testvérei is halottak. A közvetlen család harminckilenc tagja lett füstté-hamuvá Auschwitz-Birkenau krematóriumaiban. Nincs sírjuk, amelynél emlékezni lehetne rájuk, nincs egy fénykép sem róluk. Talán ezért nem beszélt súlyos éveiről édesapám. Egész életében hordozta a traumát, belülről mardosta a lelkiismeret-furdalás, miért nem ő halt meg, s miért a négy gyermeke?

– *Mi történt az édesapjával később, hazaérkezése után?*

– Hihetetlen lelkiérőről tanúságot téve felállt a „padlóról” és újrakezdte az életét,

amelyhez hite adta az alapot. Új családot alapított. Édesanyámmal – aki a közeli Tarpáról származik, és szintén összetartó zsidó közösségben nőtt fel –, a háború után találkoztak. A két özvegy elhatározta, hogy együtt folytatják, sőt közös gyermeket is vállalnak. Összeházasodtak. Amikor megszülettem, szüleim 46, illetve 42 évesek voltak, ez akkoriban elég szokatlannak számított. A szüleim Csengerben kezdték a közös életüket, ahol legalább volt hol lakni, és a megélhetésben is jobban reménykedtek.

– *Mégis Nyíregyházán született. Mi ennek a története?*

– Amikor az áldott állapotban lévő édesanyám érezte, hogy közeleg a szülés ideje, beágyaztak neki egy lovaskocsiba és elindultak Nyíregyházára, a zsidó kórházba. Bátor vállalkozás volt, mert október közepén 85 kilométer alatt sok minden történhetett volna. De nem történt, rendben megszülettem. A szüleim nem sokkal később Pesten találtak munkát, iskoláimat ott kezdtem.

– *Később járt a Schönerek egykori lakóhelyén, Csengerben?*

– Ami más esetben kézenfekvő, hogy a szülők megmutatják gyerekeiknek az ősök emlékeit, nálunk nem volt az. Édesapám évtizedekig nem akart visszamenni a tragikus emlékek színhelyére. Én is akkor mentem el, anonim módon egyedül, amikor szüleim már nem éltek. Szerencsém volt, mert még láthattam azt a kis házat, amelyben édesapám született. Kimentem a Szamos-partra, a határba, ahol annak idején egyszerű parasztemberként a földet művelték. Örülök, hogy láthattam, de nem kíváncsi voltam vissza. Szívszorító élmény volt. Kutatóként, természetesen nem kerültem ki a szatmári dokumentumokat, tudom, hogy már az 1700-as évek közepétől vannak adatok a helyi zsidó közösségről. A régi temetőben híres rabbik síremléke is látható. A hitközség előbb egy kisebb zsinagógát épített, később, ahogy egyre többen lettek – jöttek iparosok, kereskedők, vállalkozók –, üzletek, műhelyek nyíltak, elkészültek a rituális helyek, modern iskolát is létesítettek. Jó, hogy ezt minden érdeklődő tudhatja: a helytörténészek kiváló munkát végeznek, és ennek köszönhetően a helyi zsidóság története az interneten is olvasható. A sors azonban sokszor kegyetlen. 1944-ben az alig 25 évvel korábban jelentős anyagi áldozatok árán épült új zsinagógába zsúfolták be a csengeri és a környékbeli zsidókat, mintegy hatszáz embert, köztük az én teljes rokonságomat, mielőtt lovaskocsikon a mátészalkai gettóba hurcolták volna őket. Személy szerint engem mindig az aggasztott, és gátolta az őseim szülőföldje iránti érzelmi szálak szorosabbá válását, nem tudok arról, hogy a helybeliek közül bárki szót emelt volna értük. Pedig ugyanolyan barátságos, dolgozó – és szegény – emberek voltak, mint általában a helybeliek. Csakhogy zsidók... Még el sem indultak a szekerek, már vitték is a javaikból, ami fogható volt. Nincs bennem bosszúvágy, csak mérhetetlen fájdalom és a nemfelejtés érzése.

– *Ezek mégiscsak nagyon személyes emlékek, miközben édesapja nem vagy csak alig beszélt ilyenekről. Mégis hogyan gyűlnek az emlékek?*

– Sokszor véletlenül. Például ülök Jeruzsálemben a Jad Vasem Kutatóintézetben, magyarországi iratokat nézek, és – családi emlékekre találok. Megtudom, hogy testvéreimet – akik nem élhették meg a felnőtt korukat – Jenőnek, Évának, Imrének, Editnek hívták. Próbálok elképzelni, milyenek voltak arcvonásaik, vajon hasonlítottak-e édesapámra, milyen volt, amikor önfeledten játszottak a Szamos-parton. És próbálok

nem emlékezni az auschwitzi rámpára... Aztán – milyen furcsa –, megörülök, hogy rátalálok egy megviselt régi fényképre. Jeruzsálemben! Schöner Ferenc, héber nevén Efrájim Dov, csengeri zsidó ember..., de ezt inkább leírom. „82 éves korában hagyta el először szülőhelyét. Talán még a szomszéd községbe se jutott el. Csak egyszer, egyszer vitték idegenbe... Auschwitz-Birkenaubába. Reb Efrájim Dov vallásos, szakállas mély érzésű, csendes, bölcs ember volt. Hitte az írás szavát. Akkor sem félt, amikor a halál érintette meg. Efrájim Dov nem volt más, mint az én áldott emlékű Ferenc

SCHÖNER ALFRÉD: Édesapám néhány héttel halála előtt magához hívott, és azt mondta: szeretne megmutatni valamit. Kibontott egy féltve őrzött csomagot, amit korábban soha nem láttam, s legnagyobb meglepetésemre egy nagyon furcsa formájú gyertyatartó volt benne. Elfulladó, gyengülő hangon elmesélte, hogy 1944-ben, sok-sok ezer magyar zsidó társával együtt Mauthausenben volt, a koncentrációs táborban, amit természetesen én is tudtam. Sorstársaimmal együtt elhatározta, hogy gyertyát fognak gyűjtani sábbát (a szombat ünnepe) tiszteletére. A koncentrációs tábor kerítéséből letörtek egy drótdarabot, s abból formáltak egy furcsa mécsest. Gyertyák helyett apró fadarabokat, papírgalacsinokat gyűjtöttek meg benne és a fény felé fordulva elmondták a brochekat (áldásokat). Ezt az egyetlen darabot hozta haza a gyötrelmes útról.

Jó pár évvel később, mikor eljutottam Izraelbe, a gyertyatartót a Jad Vasem Intézetnek ajándékoztam. Nem sokkal később levelet hozott a posta Jeruzsálemből. Tudatták: az emlékezés házában, a Holocaust Múzeum kiállító termének középpontjában áll a mécsesünk. A levél szövege magáért beszél: „Az Ön édesapja, a reb

Ezriel Jichak Schöner, azaz Schöner Ignác által Mauthausenben készített gyertyatartó megtekinthető új Történelmi Múzeumunknak a magyarországi zsidóságot bemutató kiállításán. A gyertyatartó egyedi története, édesapjának és fogolytársainak a zsidó hagyományok iránti elkötelezettsége, amelyet megőriztek abban a borzalmakkal teli helyzetükben is, nemcsak csodálatos például szolgálhat valamennyiünk számára, de tanúskodik a koncentrációs táborokban jelenlévő, a zsidóság iránti szellemi odaadásról is.”

nagyapám, akinek héber nevét viselem. Állítólag mozdulataimban is Őt idézem.” Végül egy tavaly novemberi történet: budapesti könyvbemutatóra kaptam meghívót. *Gitta könyve*, szerzőként a magyar közmédia tel-avivi tudósítója, Shiri Zsuzsa jegyzi. Gitta, aki elmeséli életét, Mann-Schöner Gizella, 92 éves holokauszt túlélő. Nem ő az első túlélő, akivel beszélhetek, de Gitta csengeri, és nevéből az tűnik ki, rokonok is lehetünk, bár azon a környéken valaha sok Schöner élt, elég gyakori név. Aztán kiderült, hogy friss elmével érte meg a szép kort, tisztán emlékszik mindarra, amit 14 éves korában átélt: hogyan vetkőztették, motozták durván, szállították a mátészalkai gettóba, az Auschwitzba menő halálvonaton megtett útra. És arra is, hogy a rámpán terelés közben a korábban ott lévők súgták neki, a kislánynak: ha sorra kerül, mondja

azt, hogy „zehcén”. Mert akkor esetleg időt, s talán életet nyer – a gyerekeket ugyan is már a vonatból irányították oda, ahonnan senki nem tért vissza. A nagyobbakat, erősebbeket, aki elmúlt már *sechzen*, azaz tizenhat, előbb dolgoztatták. Az is kiderült, hogy távoli rokonok, másodunokatestvérek vagyunk, tőle tudtam meg néhány emléket édesapám családjáról. Először ötvenhárom év után szánta rá magát, hogy Csengerbe látogasson. Nekem ajándék volt egy ilyen késői találkozás.

– *Gondolom, szülővárosáról kellemesebb emlékei vannak. Milyenek?*

– Inkább azt mondanám, hogy más természetű emlékek. Nyíregyházán először „hivatalos minőségben” jártam, de az is szomorú volt, mert a deportálás 25. évfordulója adott alkalmat rá. Nyomasztó volt a zsidótemető a maga málló emlékeivel, a zsinagógában elmondott beszédem sem lehetett valami optimista. A második világháború előtt közel ötezer zsidó élt a városban, számos zsinagóga, imaház, oktatási intézmény, *mikve* (rituális fürdő), kóser mészáros, sőt zsidó kórház is működött. Talán ötvenen, ha visszatértek, negyedszázaddal később, amikor ott jártam, sem voltak még százan. Azóta több mint ötven év telt el, s legnagyobb öröömre újra van rabbija a hitközségnek, az egyik tanítványom személyében. Néhány alkalommal meghívtak a tanárképző főiskolára, örömmel vállaltam előadást, beszélgetést. Annak idején felfigyeltem, hogy Nyíregyházán állították fel Magyarország első köztéri holokauszt emlékművét. Ez 2004-ben történt és város következetes: az a park, ahol az emlékmű áll – a hajdani nyíregyházi gettó területén –, immár öt esztendeje Bernstein Béla egykori főrabbi nevét viseli. 1944 tavaszán deportálták Auschwitzba és ott mártírhalált halt. Lipcsében avatták filozófiai doktorrá, majd a budapesti rabbiképző növendékeként diplomázott. 1909-ben hívta meg főrabbinak a nyíregyházi hitközség. Nagy tudású ember volt. Sok más mellett talán ő tudott a legtöbbet arról, hogyan harcoltak hazájukért a magyar zsidó honvédek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején – monográfiája először 1898-ban, az ötvenedik évfordulón jelent meg.

– *Az emlékezések után az utolsó kérdés: professzor úr mivel foglalkozik most?*

– Ugyanazzal, mint az előző fél évszázadban, csak lassúbb fordulatszámom. A Hegedűs/Csáky Zsinagóga, amelynek rabbija vagyok – a vezetőség határozata szerint – nem nyithat ki napi rendszerességgel, mióta tart a járvány. Csak *sábátkor*, azaz szombat ünnepén és tóraolvasási reggelen, hétfőn és csütörtökön tartunk közösségi istentiszteletet. Ilyen még a vészkorszak idején sem volt, de nálunk sok az idős ember, vigyázni kell. Napi imáinkat esténként, valamint vasárnap, kedden, szerdán, pénteken reggel online tartjuk, tanultunk a fiatalabbaktól. Az esti imák előtt közös tanulás van, amelyen egykori rabbitanítványaim tanítják és értelmezik, magyarázzák a szent szövegeket. Amikor felkérnek, előadásokat tartok, illetve felkérésre tanulmányokat írok. Rendszerezem korábbi publikációimat,⁴ szeretném azokat e-könyvben megjelentetni, és közzétenni az interneten is, hogy minden érdeklődő hozzáférhesen. Igyekszem egészségesen élni, feleséggel nagyokat sétálunk a Margit-szigeten, a Szent István parkban, s a Duna partján. Nem unatkozom.

⁴ Schöner Alfréd 1969–2020 közötti írásainak bibliográfiája több mint 700 tételt tartalmaz: többek között 10 önálló, 20 szerkesztett kötetet, 11 szerkesztett időszaki kiadványt.

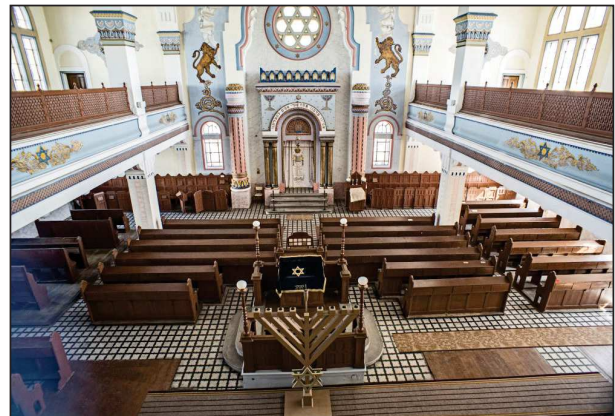
Zsidó elhurcoltak emlékműve a nyíregyházi Kótaji úti izraelita temetőben.

Sírkövek a csengeri zsidó temetőben. A legrégebbi 1755-ből való.

Budapest, Dohány utcai zsinagóga. Épült 1854-től, megnyílt 1859-ben.

A nyíregyházi zsinagóga – ma.

Kisvárd, az 1901-ben épült ortodox zsinagóga. 1983-tól múzeum. Fotó: Wikimedia Commons

Bernstein Béla mártírhalált halt nyíregyházi főrabbi 2018-ban avatott emléktáblája a zsinagóga falán.